

Problem odnosa pojedinca i svijeta u prozi hrvatske književnosti 19. stoljeća

Lacković, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:095742>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

IVA LACKOVIĆ

**PROBLEM ODNOSA POJEDINCA I SVIJETA U PROZI HRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA**

Završni rad

Pula, _____, 2019. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

IVA LACKOVIĆ

**PROBLEM ODNOSA POJEDINCA I SVIJETA U PROZI HRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA**

Završni rad

JMBAG: 0111121775, redoviti student

Studijski smjer: Odjel za kroatistiku

Predmet: Romatizam i realizam u hrvatskoj književnosti

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Daniel Mikulaco

Sumentorica: dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar, v. pred.

Pula, _____, 2019. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

ZAHVALA

Svima, koji su mi na bilo koji način pomogli prilikom izrade ovog rada, od srca veliko hvala.

Posebno se zahvaljujem mentoru doc. dr. sc. Danielu Mikulacu i izvanrednoj sumentorici dr. sc. Dubravki Dulibić-Paljar. Još jednom hvala na korisnim savjetima, pruženoj pomoći i podršci te velikom razumijevanju i uloženom trudu kako prilikom pisanja završnog rada, tako i prilikom studiranja.

Najveću zahvalu dugujem svojoj obitelji; roditeljima, bratu i dečku koji su bili najveća potpora i od prvog dana najviše vjerovali u mene. Hvala vam na svim neprospavanim noćima zbog brige oko ispita, lijepim riječima kada sam brljirala i pruženoj pomoći kada sam padala. Vi ste mi uvelike olakšali ove godine i svojom podrškom mi pomogli da završim ovo poglavlje svog života, bez vas bi bilo puno, puno teže.

SADRŽAJ

UVOD	7
Realizam	8
HRVATSKI KNJIŽEVNI REALIZAM	8
Monografski prikaz autora	9
Likovi	11
Marta Božićeva.....	11
Luka Nepoznanić.....	13
Terezija Tena Pavletić.....	14
Tito Dorčić	17
PROBLEMI	20
Odnos pojedinca i svijeta	20
Odnos selo-grad	21
Muški i ženski likovi.....	22
Društveni uspjeh i društveni status.....	24
LITERATURA	29
SAŽETAK	31
SUMMARY	33

UVOD

Ovaj završni rad temeljit će se na četiri djela hrvatskog realizma čiji su autori August Šenoa, Ivan Perkovac, Josip Kozarac i Vjenceslav Novak. Rad se bavi istraživanjem djela koje veže slična tema, odnosno, sličan tip književnog lika. Pokušat ćemo povezati i usporediti sudbine tih likova, te razloge zbog kojih su ti likovi slični, odnosno, različiti, a postavljajući u prvome redu u središte interesa odnos pojedinca i svijeta koji pratimo kroz dvije osnovne kategorije: onu određenu društvenom stratifikacijom i onu uvjetovanu rodnom strukturiranošću društva. Ta tema je odabrana ponajprije zbog interesa za one književne likove s kojima se danas možemo poistovjetiti, osjećati veću ili empatiju, no u svakom slučaju, to su likovi s kojima se možemo u određenoj mjeri čitateljski identificirati, bez obzira na vremensku udaljenost i sa punom svijeću o fikcionalnosti svjetova iz kojih oni dolaze kao i sa svijeću o određenim autorskim kao i poetičkim uzusima koji su ih oblikovali. Počet ćemo stoga od uvoda u samo razdoblje realizma, osobito hrvatskog književnog realizma, i osvrt na autore koji su to razdoblje obilježili, a osobito one čija su književna djela predmet analiza ovoga rada. Likovi koje ćemo analizirati su Marta Božić, Luka Nepoznanić, Tena Pavletić i Tito Dorčić a cilj je analize dakle uočiti kako njihove specifične razlike, tako i njihove osobite sličnosti, zauzimajući pritom poziciju čitateljice koja svjesno teži upravo onakvome čitanju i analizi književnoga teksta koja uključuje ne samo interes za oblikovanje likova i odnosa emocionalnih odnosa među likovima, nego i vlastitu čitateljsku emocionalnu, a ne samo racionalnu reakciju, obilježenu tako snažnom identifikacijskom angažiranošću.

Realizam

Realizam je termin koji potječe iz latinskog jezika (*res* – stvar, *realis* – stvaran, predmetan). U znanosti se o književnosti javlja u više značenja: kao književnopovijesni i tipološki pojam označava književni i umjetnički pravac koji nastoji stvarnost prikazati vjerno, bez strasti, objektivno i bezlično; književnu epohu u kojoj dominira pravac realizma između tridesetih i devedesetih godina 19. stoljeća te kao određena stilaska formacija, odnosno, književnopovijesna cjelina s nadindividualnim i nadnacionalnim stilskim jedinstvom. Milivoj Solar tako realizam dalje definira kao bezvremensku kategoriju, upućujući da realizam označava: književnu metodu, odnosno, kompleks postupaka, izražajnih sredstava i umjetničkih afiniteta, koji se javlja u svim književnostima od antike do danas. Realistička metoda prema tome označava književnost koja prikazuje stvarnost kakvom ona jest, ali i kakva je moguća prema zakonu vjerojatnosti i nužnosti, odnosno, književnost koja je uvjerljiva u odnosu prema objektivnoj stvarnosti (Solar; 2000: 143).

HRVATSKI KNJIŽEVNI REALIZAM

Realizam se hrvatskoj književnosti javlja početkom osamdesetih godina 19. stoljeća. U određivanju okvirnih godina hrvatskog realizma povjesničari književnosti se razilaze. Početnom godinom neki smatraju 1880. godinu, u kojoj se javlja nekoliko književnika novog književnog naraštaja, dok drugi ipak smatraju početnom 1881. godinu, odnosno godinu Šenoine smrti. Završnom godinom jedni smatraju 1895. godinu, u vrijeme kada je spaljena mađarska zastava na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu, dok drugi ipak 1892. godinu, kada je objavljena prva hrvatska modernistička pripovijetka *Moć savjesti* A. G. Matoša. Glavne teme koje su se obrađivale u ovom razdoblju bile su propadanje plemstva, novi društveno-ekonomski odnosi, odnosi selo-grad i sl. pisci su se u djelima uglavnom fokusirali na svoj zavičaj, odnosno prevladavao je regionalizam. Većina hrvatskih realista su bili istaknuti politički pravaši, osobito oni vodeći među njima poput Ante Kovačića, Eugenija Kumičića, Antuna Harambašića, kao i Gjalskog i Kranjčevića. Pravaške

ideje prožimala su djela Vjenceslava Novaka i Josipa Kozarca te se prema nekim književnim povjesničarima čini kao da su pravaške ideje i ideologije pronašle svoj književni izraz u koncepciji realizma koju je sama oblikovala spojem naturalizma, idealizma, realizma i (Jelčić, 1997: 144). Jedan od dvojice najistaknutijih, najčistijih i najhomogenijih pisaca hrvatskog realizma zasigurno je Josip Kozarac. Njegova klasična prozna himna *Slavonska šuma* je postala zaštitni znak njegove prepoznatljive osobnosti. Drugi veliki hrvatski realist bio je Vjenceslav Novak. Najplodniji pisac realizma koji širenjem svojih pogleda i zanimanja za aktualne teme nadmašuje većinu naših književnika tog razdoblja (Nemec, 1999: 157). Hrvatski realisti nastoje prikazati stvarnost svoga doba na što vjerodostojniji način. Glavne teme toga razdoblja bile su propadanje plemstva, novi društveno-ekonomski odnosi, raslojavanje sela, odnosi selo-grad i drugo. pisci su uglavnom vezani za svoj zavičaj te je regionalizam važno obilježje hrvatskog realizma: Hrvatsko zagorje (Ante Kovačić, K. Š. Gjalski), Istra i Primorje (E. Kumičić, V. Novak), Slavonija (J. Kozarac), Lika (J. Draženović). Temeljne poetičke odlike koje su bitne za to razdoblje su kritičnost – odnosno kritika društvenih problema i upozoravanje na probleme, tipičnost – određeni lik ima sve osobine skupine kojoj pripada; predstavnik je svojega društvenoga sloja te objektivnost – pisci nastoje vidjeti svijet onakvim kakav jest, odnosno, nastoji se prikazati istina (Nemec, 1999: 163).

Monografski prikaz autora

Ivan Perkovac (1826.-1871.) ostao je u povijesti književnosti uglavnom u sjeni Augusta Šenoe. Prvu pripovijest *I žene ljube iskreno* je objavio 1869. u *Viencu*, časopisu kojemu je bio urednik i osnivač u razdoblju 1870.-1871. U tom razdoblju je objavio novele *Kitica*, *Župnikova sestra*, *Šljivari* i *Crtice iz Bojnog odsjeka*. Najvažnija mu je pripovijest *Stankovačka učiteljica*, koja je tematski izravno utjecala na *Branku* Augusta Šenoe. Tematizacijom društvenih problema, pogotovo položaja žene u društvu, prosvjetiteljskim tendencijama te apologijom građanstva kao novoga nosivoga društvenog sloja, Perkovčeve pripovijesti tematski i formalno označuju početke realizma u hrvatskoj književnosti (Solar, 2011: 342).

August Šenoa (1838.-1881) je vjerojatno jedan od najpoznatijih pisaca 19. stoljeća i hrvatske književnosti uopće koji se u dvadesetak godina književnog rada okušao u gotovo svim književnim vrstama te je samim time ostavio izniman trag u hrvatskoj književnosti. Obilježio je čitavo jedno razdoblje stoga ne čudi što se u povijesti hrvatske književnosti vrijeme njegova stvaranja naziva *Šenoina doba*. Njegov je romaneskni opus ključna postaja u povijesti hrvatskog romana. Njegovo djelo *Zlatarevo zlato* smatra se i prvim estetski vrijednim romanom hrvatske književnosti, mada se obično ističe kako u njegovu opusu ima mnogo shematiziranih pripovjednih postupaka tipičnih za trivijalni pustolovni roman. Šenoa je, kako povijest književnosti često ističe, proširio žanrovski repertoar, pridobio čitateljsku publiku i uspostavio visoke estetske zahtjeve kojima je hrvatska književnost postala djelatnom modernom institucijom građanskog života (Bogišić, Čale, Duda, Matičević; 1998: 345). Svojim je opusom koji obrađuje teme iz suvremena života najbliži realističnoj poetici, a osobito očituje i u njegovu romanu *Prosjak Luka*.

Josip Kozarac (1858.-1906) bio je romanopisac i novelist i pjesnik, rodom iz Vinkovaca. Pokušao se dokazati i kao dramatičar, ali kako navodi skupina autora *Leksikona hrvatske književnosti*

(...) sva tri teksta [*Tartufov unuk, Turci u Karlovcu i Tuna Bunjavilo*] određuje težnja ka stvaranju komediografskog žanra, ali se u njima K. nije odmakao od površne karikature u prikazu likova, banalnih dosjetaka, monotonih dijaloga, nedramatski izvedenih zapleta i nepoznavanja scenske tehnike“ (Bogišić, Čale, Duda, Matičević; 1998: 176).

S druge strane estetskom se kvalitetom obično ističu novele kao što su *Biser-Kata* i *Naš Pilip*, *Proletari* i *Slavonska šuma*, dok je u okviru hrvatskog realizma Kozarac ostao zapažen najprije po tome što je uveo nove temateme i nove gospodarsko-reformističke aspekte analize neposredne zbilje vremena. U Kozarčevim je djelima, kako se navodi u literaturi, objedinjen veliki niz značajnih književnih obilježja kao što su socijalno, pseudoromantično i nacionalno-prosvjetiteljsko obilježje realizma uz psihološku motivaciju koja je proizvod dezintegracije realističke stilske formacije (Šicel; 1973:201). Kozarac k tome često iznosi pomalo nezavidne činjenice o seljačkome životu osobito kada se obrati pozornost da je opisivao pomaknute

moralne vrijednosti, moralno propadanje pojedinih krajeva, odnosno, nevješto ekonomsko upravljanje i zaostalost hrvatskoga sela, a što se osobito dobro vidi i u njegovoj antologijskoj *Teni*, pa naposljetku i te neracionalan ekonomski život i zavidnost prema svemu što potječe iz grada te se takav pristup očituje i u njegovoj *Teni*, tekstu koji nadalje detaljnije obrađujemo (Barac; 1986: 149).

Vjenceslav Novak (1859.-1905.) bio je romanopisac i novelist koji se u književnost javlja novelom iz bosanskog života *Maca* i otada ne prestaje njegovo plodno književno stvaranje. Novak širinom tematsko-motivskih interesa i područja što ih je u svome opusu obuhvatio nadvisuje sve hrvatske pripovjedače realističkog razdoblja. Prije svega opisima te prikazima ljudi i prilika svoga senjskog zavičaja u bitnom je dijelu svog stava Novak svraćao pogled na svu raznolikost hrvatskog društvenog, kulturnog i političkog života u drugoj polovici 19. stoljeća (Bogišić, 1998: 268). Drugi, vrlo široki krug Novakovih interesa je bio vezan za gradsku problematiku. Bio je zaokupljen likovima činovnika, tipovima gradskih intelektualaca i poluintelektualaca s velikim naglaskom na studente i đake koji život provode u teškoj materijalnoj neimaštini. Novakova opsesija se projektira u temama problema osobne sreće, što je vidljivo u gotovo svim njegovim tekstovima no svejedno se na kraju ne naslućuju konkretna rješenja jer niti jedan njegov lik izlaz zapravo ne pronalazi i pritom tragično završavaju. Građu za svoja djela je Novak pronalazio u životu i oko sebe a najuspješniji tekstovi su mu napisani u jednom dahu gdje se nije morao lomiti oko teza i uvjeravanja (Šicel; 2005: 102).

Likovi

Marta Božićeva

Stankovačka učiteljica je djelo pisano u obliku pisma. Sve podatke koje znamo, saznajemo iz pisama u kojima Marta Božićeva svojoj prijateljici Klari sakuplja sažima dojmove i opise događaja što su se zbili nakon što se iz Zagreba preselila u Stankovac. O Marti i Martinu djetinjstvu ne saznajemo mnogo. Poznato je da Marta ima majku kojoj redovito piše i brine o njoj. Otac se ne spominje niti se zna o njegovu

odnosu s Martom. Ona je devetnaestogodišnja djevojka koja se školovala za učiteljicu razredne nastave, a prvi posao dobila je u selu Stankovcu te se morala preseliti iz rodnog Zagreba. Usprkos mnogim problemima oko selidbe i smještaja, a ponajviše zbog osude roditelja i stanovnika malenog mjesta, Marta ipak pronalazi sreću u Stankovcu. Veliku pomoć Marta dobiva od suca Šavorića i cijele njegove obitelji koja se brine o njoj otkako je stigla u Stankovac u kojem se susreće sa zaostalim, primitivnim, neobrazovanim i zlobnim ljudima.

Nema u te učiteljice ozbiljnosti, nema dostojanstva, sva joj je briga samo igra i zabava - smušena je! (Perkovic1968: 22)

Kako je Martin pristup učenicima i podučavanju bio drugačiji no što je bio uobičajen, dolazi do mnogih sukoba s mještanima i župnikom koji su smatrali da je Marta previše djetinjasta i nezrela da bi mogla obrazovati i odgajati njihovu djecu.

Nova je učiteljica ćaknuta nekakva smušena ženska koju bi trebalo otjerati (Perkovic 1968: 25).

Usprkos tome, Marta se trudi oko djece i bori se za svoj razred i opstanak u školi, a djeca učiteljicu jako vole i poštuju i iznimno su zainteresirani za nastavu.

Da ih vidiš kako me svekoliko milo gledaju, kako li paze na svaku moju riječ, koli pohlepno srću nauk s mojih usta i kako se natječu da mi ugode - uvjerala bi se da ne mogu zanemariti nijedne (Perkovic1968: 25).

Na jednom od druženja kod Šavorića Marta upoznaje kapetana Granošu, vrlo krutog i ozbiljnog čovjeka, bivšeg vojnika u četrdesetim godinama koji je izgubio jednu ruku na ratištu. Granoša je na prvi pogled Marti djelovao vrlo mrzovoljno i vrlo brzo su se upustili u rasprave. Ipak, s vremenom ćemo dočekati sretan završetak i čitati o prijateljstvu Marte i Granoše i njegovim herojskim činovima, a naposljetku i o iskrenoj ljubavi. Kapetan Granoša spasio je selo od požara, ugasivši požar uz pomoć drugih mještana te ponudio Marti financijsku pomoć oko gradnje škole. Isprva se Marta opirala kapetanovu šarmu, ne pokazujući svoju mladoliku naivnost i neiskustvo. Kako je vrijeme odmicalo i kako su njihovi razgovori postajali sve dublji i dubokoumniji, Marta nije odoljela mudrostima kojima ju je očaravao Granoša. Svoju ljubav i odanost kapetan joj je pokazao pruživši joj pomoć pri ostvarenju Martinih snova, dok djelo

završava tipičnom završetkom literarne ženidbe: sretnim združivanjem dvoje zaljubljenih u bračnoj zajednici.

Luka Nepoznanić

Jedna od ključnih rečenica za junaka Šenoina romana glasi ovako:

Da je barem kopile, pa bi barem znao tko mu je majka. Ovako ne zna ni za oca ni za majku (Šenoa 1964: 19).

Luka je vjerojatno rođen u gradu, odnosno u Zagrebu, gdje je odmah po rođenju ostavljen na ulici. Gradski stražar ga je odnio u ustanovu koja je brinula za djecu bez roditelja i beskućnike pod nazivom *Varoška kuća*. Dječak bez imena i prezimena dobio je ime Luka. U okolnostima u kojima ne poznaje ni majku ni oca, dobiva prezime Nepoznanić. Dugo je Luka bio na teret udomiteljskim obiteljima, ali je ubrzo završio u gradskoj kući. Sve što je Luka iz kuće ponio bile su samo bolne uspomene jer su se prema njemu odnosili grozno. Najbistrije uspomene su mu samo batine koje je dobivao. Tih godina bio je ostavljen na čuvanje ženi koju je zvao bakom, ali prve riječi koje je Luka naučio bile su kletve, što protiv njega, što protiv njegove majke. Žena kod koje je boravio bila je neugodna osoba koja je više voljela alkohol pa je novac koji je dobivala za Luku trošila na to a njega izgladnjivala. Starica ga je držala zatvorenim po cijele dane, mučila ga je glađu i tukla svaki put kada bi se napila. Sjeća se Luka kako je hranu dobivao kao pas kojem bacaju kost pod noge. Luka nije imao izbora nego da pobjegne. U vojsku nije mogao ići jer su procijenili da je nesposoban i kržljiv. Na kraju je izbačen iz ustanove u kojoj je proveo toliko vremena bez hrane, prljav i gladan. Nakon incidenta kada je i od tamo potjeran, Luka je osuđen sreću potražiti u nepoznatom svijetu i postaje prosjak. Doduše, tada on o prosjačenju ne zna ništa niti poznaje pojam prosjaka.

Mjesto u kojem se smješta većina Lukina života zove se Jelenje, maleno selo nadomak Zagreba na obali rijeke Save. Stanovnici male i primitivne sredine su selo pretvorili u zapušteno i neuredno naselje od kojih zaziru stanovnici susjednih naselja.

Koliko je ljudima bio odbojan njegov karakter, ni vanjšina nije bila posebno privlačna. Opisan je ovako:

Luka bijaše suh, košturav čovjek, ni velik, ni malen. Obraz mu je zahiren, kukavan, grišljiv, šut, gospode, kao list na mali Božić a po njem posijana rijetka, riđa brada kao pošeta strn. Gleda ispod oka, kući svoj vrat među ramena, pokazuje zube, prođe kadšto preko lijevog uha ili preko čupave kratke kose. Požutjela bijela čoha sa sto zakrpa počela raskadati se, košna torbica bijaše masna, klapasti šešir probušen, a košulja davno nije vidjela sapuna. Bogalj, da mu pokloniš krajcer (Šenoa 1964: 64).

Bio je tvrd i nepopustljiv prema dužnicima jer je to bio jedini način da se osveti društvu koje ga je odbacilo bez da mu je pružilo šansu da se dokaže kao vrijedan član društva. Luka je ukratko opisan kao beščutan čovjek.

Luka malo je kada tužan bio, gledao je onako nehajno u svijet kao čovjek kojemu među rebrima samo kus mesa poskakuje, a pravoga srca nema. A žalostiti može se samo čovjek u koga je srca. (Šenoa 1964: 18)

Sve što je od života Luka htio, bila je Mara. Želio se skrasiti sa ženom svog života, imati obitelj i gospodarstvo. Sve bi to Luka umio i napravio samo da je Mara htjela. Živio je tolike godine kao samac, prosjak, kao čovjek ostavljen od svijetu. Ništa od toga nije ga dotuklo kao odbijanje voljene žene. Čak se ne bi moglo ni reći da je Luka želio zlo Mari ili da je želio osvetu. On je samo želio biti sretan i voljen. U jednom trenutku Luku oblijeva bijes i mržnja i na tren poželi ukrasti Marina i Andrina sina i utopiti ga, ali tada ipak na površinu izlazi Lukina ljudska strana. Možda jedna od ljepših ali i tužnijih scena bila je upravo ta kada se Luka pobrinuo za malenog dječaka jer u njemu se tada probudilo nešto što prije nikada nije: iskonska ljudskost. Smilovao se nad nevinim dječakom jer mu se nasmiješio. Nikada se Luki nitko nije nasmiješio, a pogotovo tako iskreno i neiskvareno kao dijete.

Terezija Tena Pavletić

Poput drugih domaćih realističkih pisaca Kozarac je u djelima prikazivao probleme seoske sredine posvetivši se upravo svojoj rodnoj Slavoniji koja je u to vrijeme bila u snažnome ekonomskom zaostatku usprkos prirodnim bogatstvima i time se našla

„pod udarom nadirućeg, bezobzirnog, importiranog kapitalizma“ (Frangeš i Živančević 1975: 423).

Tena je mlada slavonska djevojka koja odrastajući postaje najljepša u svome selu. U ranoj mladosti joj umire majka te ona otkriva sve ljepote slobode. No prije nego što joj je majka umrla, odabrala joj je za zaručnika seoskog momka Jozu u čiju se kuću uskoro doselila. Tena se nije mogla zaljubiti u Jozu kojeg je poznavala od rana djetinjstva, s kojim se igrala i o kome je znala sve tajne. On joj je mogao pričati samo o onome što je ona već i sama znala, ali ona je tražila puno više. U to vrijeme dok je ona boravila kod Jozine obitelji, u selo je dospjela jedna češka pukovnija. U Jozinu su kuću primili jednog vojnika iz te pukovnije, mladog vodnika Beraneka. Tena se vrlo brzo zaljubila u lijepog mladića koji joj je govorio o čarobnim mjestima izvan Slavonije, generalima i kraljevima obećavši joj iskrenu ljubav i brak.

Ona je zbilja ljubila, ljubila prvi put. Da nije vidjela vodnika, ona može biti za cijeloga svoga života ne bi znala što je prava ljubav (Kozarac 1964: 329).

Jozi je u međuvremenu bilo dosta čekanja Tene te se oženio sa djevojkom obližnjeg sela. No njihova ljubav nije bila duga vijeka. Došla je zapovijed i Beranek je krenuo u bitku u Bosnu. Nakon njegova odlaska, Tena je nosila crninu i povukla se u sebe. Njezina druga „ljubav“ bio je Leon Jungman. Odmah se Leon zaljubio u Teninu ljepotu i odlučio je osvojiti. Kako bi je privukao, organizirao bi velika primanja u svoju kuću gdje bi pozivao sve seljane, odnosno seljanke. Dolazile su sve neudate seljanke, osim Tene. Tada je Leon razgovarao s njenim ocem, Jerkom, koji ju je uspio nagovoriti. Uspio ju je pridobiti razgledavanjem njegove prostorne vile, kupovanjem darova i izlascima u bogatom društvu. Nikada Tena nije bila zainteresirana za Leona, nego li za njegovu novac i raskošan život koji je on vodio.

On je dobro opazio da se ona više divi tom sjaju negoli njemu samu; on je tek u drugom redu dolazio, tek kao posjednik svega toga, ali je i znao da drugačije ne može ni biti ondje gdje se ljubav kupuje (Kozarac 1964: 334).

Tena je bila svjesna kako se jedino može opstati u tome vremenu i sredini, ali je ipak pomalo ohola i sebična, jer ne razmišlja o posljedicama koje nose njezini postupci. Njenu sudbinu predodredila je nesretna prva ljubav i siromaštvo te je odlučila da je u

odnosu s muškarcima ne vodi svojim osjećajima već samo potrebom da se osjeti voljenom i zaštićenom. Nije marila za tuđa mišljenja, a s obzirom na njenu i očevu slabu i lijenu narav, samo je zapravo željela da netko o njoj brine i to u svakome pogledu..

A ona, visoka, ohola kao jelen, uzrujana i rumena, odišući ružinim mirisom, samo bi časimice sjekla okom po Leonu da vidi koju on najviše motri. Njoj je bio Leon kao i Đorđe, jer ona više nije znala što je ljubav. Ona je bila u onom sretnom raspoloženju te je osjećala da joj se svatko divi, da je svatko ljubi, a ona da ne mora nikoga (Kozarac1964: 337).

Tena ne mari za tuđe osjećaje, smatra da je bolja od drugih jer je ljepša i da time zaslužuje sve što poželi. Njezina ljepota je jedina njezina kvaliteta, ali ona sebe smatra savršenom ženom. Nimalo je ne dira što je ljubavnica oženjenim muškarcima jer smatra da je puno bolja od njihovih žena, a ne vidi da je zapravo ta koja je samo iskorištena zarad muških priča i hvaljenja. Ona nema granica i smišlja plan kako će živjeti s jednim a drugi će je hraniti i financirati.

Jest, tako će to biti - Joza i Đorđe! Joza će me hraniti, a Đorđe će mi novaca davati! I opet se nasmiješila samoj sebi: omamljena vlastitom ljepotom ogleda se sa svih strana, kao da se je zaljubila u svoju rođenu ružičnu put.. (Kozarac 1964: 345).

Tenina najjača ali i najslabija točka je njena ljepota. Upravo ta ljepota je njoj davala osjećaj sigurnosti i samopouzdanja i osjećala se superiornijom i nadmoćnijom nad drugima. Opaka bolest koja joj je unakazila lice Tenu spušta na zemlju i suočava je s realnošću te joj oduzima osjećaj sigurnosti i tjera strah u kosti da je više nikada nitko neće pogledati. Tada je tek shvatila da je svima bila samo zabavna igračka i da je osjećaj sigurnosti što ga je gradila na tome, bio zapravo lažan. Osvijestila je da nikome nije ni bila važna ona niti bitna kao osoba, nego su svi samo željeli njezino tijelo.

Obratom na kraju dijela Tena se radikalno mijenja: bolest ju je naučila mnogočemu, a osobito poštovanju prema drugima, ali i prema samoj sebi. Da nije oboljela vjerojatno nikada ne bi uvidjela da je sposobna za iskrenu ljubav s vojnikom Beranekom i

zasigurno bi je njegov invaliditet spriječio da bude iskreno voljena i po prvi puta u životu iskreno sretna i zaštićena.

Tito Dorčić

Sadržaj je ovoga Novakova romana načelno teško prepričati, a da se ne upadne u zamku pukoga nizanja zbivanja. Roman se bavi obitelji Dorčić čiji su muški članovi od davnina bili poznati kao vrhunski ribari: oni su rođeni s mrežom u rukama i njihovim žilama teče ribarska krv. Andrija Dorčić je bio vrijedan i radišan čovjek koji je već u djetinjstvu bio dostojna zamjena svog poštovanog ribarskog poglavice. U ranim dvadesetim godinama ostao je bez oca te život nastavlja s majkom. Nije bio jedino dijete Dorčića, ali bratu i sestri se gube tragovi nakon preseljenja iz rodnog doma. Andrija mlađi, nazvan prema svome ocu, oženio je dragu i milu Luciju, sluškinju jedne dobre i poštene obitelji. Druge zime poslije vjenčanja, Andrija i Lucija postaju roditelji zdravog i jakog dječaka kojem nadjenu ime Tito. Živio je Tito sretnim životom. Cijelo djetinjstvo proveo je s ocem u ribarenju. Tito je bio izniman ribar već od najranijih dana i svi su znali da će vrlo brzo Tito nadmašiti oca po svojim sposobnostima i znanjem lovljenja ribe. Kako je to u to vrijeme i bivalo, svijet je i očekivao da će vrlo brzo Andrija svoje mjesto ribarskog poglavice i kapetana prepustiti svome sinu, ali Andrija je imao drugačije planove. Gledajući svoj težak život i siromaštvo u kojem žive, poznavajući muke svoga oca i nevolje koje život na moru nosi, odlučio je već pri Titovu rođenju da njegov sin neće preživljavati od milosti koje mu more podari, već će zarađivati za svoj život obavljajući visoke dužnosti pismenih i obrazovanih ljudi. Iako se svima činila suluda Andrijina ideja, on nije odustajao. Tito je pak u školi važio za đaka „koji sve nauči, a ništa ne zna“ (Novak;1964: 180.). Prolazio je Tito godinu za godinom, uvijek s „prvim redom“, ali učitelji su upozoravali roditelje da Tito nije za školu i da mu je niža škola i više nego dovoljna za bavljenje obiteljskim zanatom. Usprkos tome, završio je Tito više gimnazijske razrede. Upisao je i fakultet u Beču i završio za pisara.

Ribarski sin, neobično nadaren za posao svojih predaka, dječak kojemu ribe same hrle u mrežu, postao je žrtva nedostižnih ambicija svojih roditelja koje oni nisu uspjeli ostvariti. Bio je tip učenika koji „sve zna, a ništa ne razumije“, uspio je završiti gimnaziju i pravni studij, ali to mu nije osiguralo sreću u životu. I to ne zbog toga što

bi on kao ribarski sin bio nesposoban za intelektualna zvanja, nego zato što za to nije imao ni ljubavi, a ni sklonosti navodi Jelčić (Jelčić1997: 148).

Roman Vjenceslava Novaka *Tito Dorčić* bavi se tragičnom sudbinom „promašenoga čovjeka“. Kako bi pronašli svoje mjesto u svijetu, takvi ljudi obično budu žrtve stradanja jer život ih često baca u vrijeme i prostor gdje se ne mogu boriti. Moralni stavovi takvih ljudi često se u potpunosti razlikuju od onih koje ih okružuju. Oni dolaze obično u sukob, a koji se često očituje kao slom, pad ili kao ludost i smrt. Jako tragično i nasilno otuđivanje Tita od njegova života te njegovi moralni i životni padovi, vješto su oslikani u toj knjizi. Uzroci i posljedice logičnim su slijedom upriličeni u pravu ljudsku tragediju. U beskonačnoj potrazi da pronađe svoje mjesto u društvu, takav čovjek na kraju doživi težak slom zbog nerazmjera između njegovih stavova i očekivanja sredine u kojoj živi.

S druge strane Tito je Dorčić romaneskni junak čija sudbina čitatelja stavlja pred nedoumicu. Tito je predstavljen kao nesuđeni ribar i propali pravnik kojeg su neke odluke koštale samoga života. Prikazan kao čovjek koji je zbog laži i zločina doživio sudbinu osramoćenog pojedinca i koji se nije mogao nositi s teretom krivnje. Teško je odrediti radi li se o čovjeku koji je samo žrtva okolnosti ili ipak zločinac. Čitatelj naime ne može lako zaključiti kakav je Tito lik i zaslužuje li sve ono što ga je na kraju snašlo. „Ali škola je ostala vazda crna strana njegovoga života“ (Novak; 1964: 167). Očeva želja koja nije bila nimalo pogrešna, a želja je to mnogih roditelja i danas, da umjesto izranjavanih ruku zbog teškog fizičkog rada, ruke njegova djeteta drže skupe olovke s kojima će odlučivati o pravdi mnogih, na kraju je uzrokovala nesreću tog istog djeteta i na kraju ga pretvorila u parazitsko biće čije je najjače oružje postala laž. Tito je unatoč najboljim željama svog oca cijelo vrijeme čeznuo za plavetnilom jer ipak je njegovim žilama tekla vruća krv predaka. Tito nije samo volio more, on je u potpunosti poznao njegovu nepredvidljivu ćud i uvijek je bio željan noći ispod zvijezda i hladnih vjetrova koji su dolazili s pučine.

Tek more i morska obala njegovo rođeno tlo, njegova misao, njegovo čuvstvo. Tad je već – u desetoj svojoj godini – tukao ostima uz oca ribu pod malom svijećom tako vješto te ribari veslači nijesu nikada ni pomislili da prosvjeduju protiv toga što je kod diobe ubijene ribe zapadao jednak dio i Tita (Novak, 1964: 167).

Nije trebalo dugo da u svijetu koji je za njega predstavljao jedno veliko sivilo s brojnim ljudskim grijesima i mrtvim papirima, posrne i krene prema putu s kojeg više nije bilo povratka. Svi poroci koji su dolazili iz tog svijeta počeli su se lijepiti za Tita, pa je na kraju i sam postao parazit i varalica. Ipak se nije snašao na poslu sudskog službenika. Smatrao je da ima pravo varati ostale jer je i on sam bio prevaren, pa se tako služilo lažima i obmanama. Pristajao je na to da bude ono što su od njega željeli ostali, a isto tako je želio naplatiti za svu gorčinu koju je morao trpjeti. Dokazati da vrijedi u poslu gdje se pokazao nesposobnim mogao je jedino na nepošten način. Zbog toga nisu samo nastradali bliži, poput obitelji, Regine i njezina oca, nego i sam Tito. Upravo sam je platio najvišu cijenu svojih laži. Čovjeku, uništena uma kojem nije preostalo ništa osim grižnje savjesti zbog svih donesenih odluka, konačno je oslobođenje donijelo toliko obožavano plavetnilo za kojim je uvijek težio.

Malo zatim jednoga jutra našli su Tita pod cestom utopljena. Gornja polovica tijela s rukama bila je uronjena u more, lijeva noga nepomično je zapala u procijep dvaju grebena, a desna s poderanom cipelom i nogavicom do koljena bila je izranjena i ostavila jake krvave tragove po grebenu obale (Novak, 1964., 323).

PROBLEMI

Odnos pojedinca i svijeta

Tito se pokušava progurati u svijet bogataša ali mu to ne uspijeva, nije se adaptirao niti ga je društvo previše prihvatilo, nema gospodске manire, ne zna razgovarati s gospodom, najviše zato što nije dobro obrazovan i što nije bio zainteresiran za filozofiju i književnost. U uglednom društvu je samo zbog poslovnog statusa a najviše zbog ženidbe za kćer svoga šefa. Luku poštuje cijelo selo ali se naviklo da je on prosjak, svi ga se boje jer mu svi duguju novac. Izuzetno je pametan, ali to nije unovčio, tek kada se zaljubi želi postati čovjek i pošten. Martu seljani teško prihvaćaju. Ima nekoliko prijatelja i prijateljica, ali selo je ne voli jer smatraju da djevojčicama škola ne treba i da se samo s njima igra jer je još uvijek razigranog duha. Djevojčice ju jako vole i žele ići u školu. Najveću podršku ima od sudske obitelji i Granoše. Tena je lijena i nemarna žena kojoj je jedina briga, briga o njezinu izgledu i o spletkama kojim rastura tuđe brakove. Selo ju ne voli jer se miješa u brakove, odnosno ponajviše je mrze žene, dok je muškarci obožavaju. Ivka i Marica su je prihvale samo kako ih muževi ne bi tukli. Živjela je s njima i gospodarila njihovom kućom.

Važan trenutak u Lukinu životu bilo je onda kada je shvatio pravu prirodu svoje ćudi i pokušao oteti Andriño i Marino dijete i osigurati mu sudbinu kakvu je i on imao. Ali dogodilo se ono čemu se Luka nije nadao, dijete mu se nasmiješilo. Najtužnije je što je upravo to dijete bilo prvo biće koje mu se nasmiješilo. U Luki se tada nešto dogodilo i napokon je shvatio kako je cijeli život želio postići dobro tako što je činio loše stvari. Luka je neprihvaćen u društvu zbog čega se u njemu razvila usamljenost, ali i mržnja prema ostalima. Njegove komplekse još je više razvio šepavi učitelj i prosjak Mato iz Resnika, koji mu je uvijek govorio kako ne treba vjerovati nikome. Prema njemu je čovjek sam sebi najbolji prijatelj.

Svijet prolazi kraj njega kao kraj drača, i ako slučajno ne njim koje oko zapne, dosjeti se čovjek da ima i muha, krtova i crvi na svijetu, zašto da ne bude i takvih bogalja (Šenoa, 1964: 18).

Jedan od ružnijih i težih rečenica koja je o Luki napisana bila je za vrijeme njegovog boravka u Varoškoj kući, odnosno trenutak kada ga izbacuju i kada mu govore da nije ni za što i da je izmet.

-Čuj Luka – reče – ti nijesi ni za šta na svijetu, ti si izmet. Dosta smo te hranili, sto puta više za tebe potrošili nego si vrijedan. Dalje nećemo. Tornjaj se u svijet. (Šenoa, 1964: 21)

Sva Lukina zloća, ako je tako možemo nazvati, proizašla je upravo kao rezultat odnosa svijeta prema njemu. Od najranijih dana je shvatio da ljudima on ne treba i da ako se sam ne pobrine za sebe, sigurno mu neće pomoći nitko drugi. Teško je spoznati svijet u kojem je Luka živio. Teško je osvijestiti ljude kojima ljudski život nema nikakvu vrijednost. Strašno je razočaravajuće društvo koje ne mari za svoje bližnje.

Odnos selo-grad

Tito Dorčić i Terezija Pavletić rođeni na selu, dok su Luka i Marta rođeni u gradu. Mjesto iz kojeg Luka dolazi zapušteno je, nema ni škole ni crkve, a ljudi koji žive u selu su nemarni i lijeni. Od stanovnika sela Jelenje zaziru svi koji žive u okolnim selima, a jedino što cvate su krčme:

S ove strane viri iza vrbinja ovdje ondje pokoja siva drvenjara pod čađavim, slamnim klobukom. Selo je to, zove se Jelenje, rasijano je kao jato divljih golubova po polju. Jadno selo, bog mu se smiluj (Šenoa, 1964: 9).

Usprkos blizine grada, selo se s godinama sve više zapuštalo postajući sramota čitavoj općini.

Jelenje je blizu grada, Jelenjani zalaze često u grad. Ondje im je oblast, ondje sud; no ne nose iz grada dobrote, već sramotu. Na dobro slijepi, na zlo oštroidni. Pravdaši su, ljudi nemirne, zle krvi, za brazdicu poklala bi se rođena braća. Lijeni su doboga (...). (Šenoa, 1964: 9)

Srodnu sliku nalazimo i u Kozarca. Tenin otac je bio nemaran i lijen čovjek, baš kakva je i sama bila. Živjeli su na selu i bavili se gospodarstvom. Ali samo dok je njena majka bila živa i sve radila i držala sve pod kontrolom.

Dok je jošte opstajala zadruga Pavletić, on je bio svinjarom; za cijeloga zadružnoga života on nije ništa drugo znao raditi doli čuvati svinje. On ne zna ni kako se plug drži, ne zna ni kola rastaviti, ne ima pojma da svatko mora porez plaćati (Kozarac, 1864: 326).

O malenom i zadrtom Stankovcu ne zna se pak mnogo. Više doznajemo o ljudima i međusobnim njihovim odnosima, negoli o samome mjestu. Ono što povezuje međutim sve te literarne opise sela naglasak je na prirodnosti ljudi. Tu prirodnost pisci 19. stoljeća slikaju prikazujući seoske ljude boljima, poštenijima, strastvenijima, ali i svirepijima, okrutnijima. Ukratko, stvara se dojam da se opreka gradskome životu stvara na liniji predodžbe o tome da seoski život, unatoč svojim zakonitostima življenja, postoji oslobođen konvencija građanskoga života je koje se pak prikazuju površnima i lažnima. Čini se da to najviše do izražaja dolazi u Kozarčevoj Teni, njegovu portretu djevojke koja je živjela nesputano i slobodna od svih uobičajenih konvencija svojega doba.

Oh, to su bili divni i sretni dani! Ili duvao sjever, ili mlatila kiša – svega toga ona nije opazala, njej je uvijek sjalo ono slatko sunce! U toj sreći ona kao da je zaboravila na svoju osobu, ona nije ni opazila da se je razvila u savršenu ljepotu, da je iz njena lica blistao čar proljetne prirode, da je cijelo njezino tijelo odisalo mirisnim, bujnim životom poput rascvjetalog ružina grma. Ona nije znala ni da živi, a to je vrhunac ljudske sreće. (Kozarac, 1864: 330)

Muški i ženski likovi

Komparacija muških i ženskih likova tih tekstova dovodi do poprilično zanimljivih zaključaka. Ono što se prvo može primijetiti da muški likovi završavaju urušavajući se ili sami ili umiru nasilnom smrću, dok ženski likovi pronalaze smirenje u udaji i braku. Tito Dorčić usprkos visokom obrazovanju, potencijalno uspješnom braku, visokoj

dužnosti i cijenjenom poslu, ne uspijeva ostvariti život koji bi ga ispunio. Život koji vodi udaljen je od njegova pravoga bića koje bi u Novakovoj naturalističkoj viziji bilo određeno upravo njegovom prirodnom sklonošću da se ostvari u onome za što je po svojem ustroju određen: moru i životu uz more. Svoj je život sam na koncu okončao samoubojstvom kojem su prethodile halucinacije, noćne more i mjesečarenja zbog grižnje savjesti uzrokovane njegovim nestručnim suđenjem i smrću nedužnog čovjeka.

Martina sudbina posve je drugačija. Ona se oblikuje kao ostvareni lik: njezin razred je njezin život, njezina profesija je njen poziv, a radu u nastavi njezina je prva ljubav. Njezin život potresa tek nekoliko razmirica s mještanima ili briga za majku. Mirnim životom pronalazi sreću s kapetanom Granošom za kojeg se udaje i živi sretno i spokojno.

Drugi ženski lik, protagonistica djela *Tena*, svojevrsna je *femme fatale*. Očarava muškarce, zavodi ih i uništava. Mogu se tu prepoznati određene arhetipske crte na koje upućuje literatura ukazujući na porijeklo lika u dalekim mitova gdje se fatalnost žene očituje uništenjem mitskih junaka koji su podlegli čarima božanstveno lijepe, ali kobne zavodnice. Realistička fatalna žena se od mitske žene ipak razlikuje u jednoj odrednici, a to je ljudska dimenzija koja joj je naknadno pridana posredstvom realističke motivacije (Nemec 1989 173: 174). To zamjećujemo i u Teninu liku. Tenin lik odstupa i od klasičnoga tipa fatalne žene realistične literature jer ima mogućnost razvoja i promjene. Unatoč Teninu raskalašenu životu, na kraju djela ipak pronalazi sreću te se poput Marte udaje i postaje svjesna prave ljubavi. S druge strane, kako upućuje literatura, to označava i svojevrsno stigmatiziranje ženskoga prava na uživanje u vlastitoj seksualnosti koja se u tome djelu izrazito oblikuje kroz odnos Tenine nesputane strastvene prirode i njezina opiranja društvenom normiranju koje ženi namjenjuje isključivo ulogu supruge i majke. Samo to opiranje zadanim društvenim normama Tenu će i dovesti do kazne izražene tjelesnim ožiljcima nakon bolesti, a što je metaforička oznaka za moralno degradirane žene (Sablić-Tomić 2001: 116). U tom je smislu Tena morala biti kažnjena, a da bi se mogla uklopiti u društveno očekivane okvire, dok se sam završetak djela može vidjeti, kako upućuje kritika, kao određeno praktično rješenje moralnog propadanja. Učinivši obrat i pokazavši da su istinska ljubav i zajednički trud sposobni izgraditi neke dublje vrijednosti, neku novu sreću koja će nadići ruševine nekadašnje ljepote, Kozarac s

druge strane na određeni način čini korak unatrag prelazeći iz realizma i naturalizma prema romantičarskim idealima, koji u to vrijeme i dalje ostavljaju pečat na hrvatsku književnu proizvodnju (Frangeš i Živančević (1975: 424).

Šenoin Luka određen je dakle svojim djetinjstvom, no prije svega neuzvraćenom ljubavlju. Iako neostvarena ljubav nije jedini i isključivi razlog njegova životna okončanja, ipak ona je sila koja određuje njegov život i način njegova završetka. U Lukinu životu se ljubavlju dogodila ključna promjena jer je poželio biti uglednim i cijenjenim građaninom, no svejedno ne može pobjeći od svoje prirode odlučivši materijalno uništiti Martina i učiniti ga ovisnim o sebi te ga natjerati da mu da svoju kćer Maru. Iako je tu pronaći i određenu srodnost s Novakovim junakom pa se na kraju može zaključiti da su muški likovi ostvareni kao znatno labilniji i popustljiviji, dok se ženski uspijevaju izboriti sa svim nedaćama i poteškoćama te utoliko gotovo da simbolički utjelovljuju pobjedu života nad smrću.

Društveni uspjeh i društveni status

Iako usko povezan s prethodno rečenim, problem društvenoga uspjeha i statusa zaslužuje i posebne uvide. Lepeza promatranih likova jednostavno je opisiva ako se ustanovi da je Novakov Tito Dorčić bio cijenjen ali ponajviše samo u svom rodnom mjestu, Luka je uživao određeni društveni kapital, no pripada najnižemu društvenom sloju i njegova se društvena moć zapravo ostvaruje njegovim otpadništvom. Srodno je i s Tenom, koja je određena svojom ljepotom i neukrotivom, a istovremeno slabom i lagodnim užicima sklonom prirodom, a što je čini posve suprotnim likom Perkovčevoj Marti koja utjelovljuje ozbiljnost i marljivost, a istovremeno ima dječju zaigranost i nestašnost, karakteristike tipske za lik „anđela u kući“. S druge strane, ono što je oštro odvaja od takvoga tipa lika, upravo je društveni uspjeh i sudjelovanje u javnome životu. Mlada je učiteljica uspješna u svom poslu i bori se protiv nepravde. Teškim radom i trudom pokušava dokazati svijetu da je dorasla poslu odgajateljice i da se neće obeshrabriti zbog kojekakvih komentara. Marta ima svoj cilj i teži ostvarenju istog te se u tome ne želi smesti. Jedini je potpuno ostvaren lik i jedini je lik koji ostvaruje vrijedan društveni uspjeh.

Tito Dorčić je od razigranog talentiranog ribara postao nezainteresirani đak koji se silno trudio udovoljiti roditeljskim željama. Titu je to osiguralo dobar početak i usprkos ogromnom neznanju i nemarnosti bilo je potrebno dosta vremena da njegovi kolege i nadređeni shvate da je Tito iz škole izašao kao učenik koji „sve nauči a ništa ne zna“. Svoj je karijerni uspjeh kasnije mogao je zahvaliti jedino svojoj upornosti da osvoji kćerku svog nadređenog, zapravo svojoj sposobnosti da se savršeno uklopi, mimikrira. Pregledavši povijest njegova školovanja i rada ne bi bilo teško zaključiti kakva ga sudbina čeka. Tito je uživao veliko poštovanje svoje obitelji i mještana rodnog sela, ali visokome društvu nije pripadao. Njegov lažni interes za filozofiju, politiku i književnost brzo je raskrinkan gotovo svakim njegovim pokušajem da se uklopi. Ribarska mreža je bila njegov talent, a ne igre riječima. I dok su poznanici njegove obitelji bili uvjereni kako je Tito trebao nastaviti obiteljsku tradiciju i postati ribarom, njegov otac u to nije vjerovao. Premda su svi govorili da bi bio izuzetno cijenjen i poštovan u društvu, i sa zavidnim primanjima za jednog ribara, otac ga je poslao u školu kako se Tito ne bi mučio teškim poslom kao on. Tito se savršeno prividno uklopio u društvu, kako riba što se stopi s dnom, ali iza te prividno dobre prilagodbe stajalo je temeljno nesnalaženje pojedinca koji je bačen u društvenu sredinu kojoj ne pripada i kojoj, u toj fatalistički nepomičnoj slici svijeta, ne može ni pripadati. Cijelu je dramu svojega života okončao plutajući u plićaku mora koje ga je othranilo.

Sasvim drugačije od Tita živio je Luka. Počevši od rođenja do odrastanja u udomiteljskim obiteljima i gradskim skloništima. Njegov život nije bio lak, ali Luka nikada nije oskudijevao. Bio je prosjak, drugačije okruženje nije mogao naći, ali nije bio tipičan prosjak. Ni gladan, ni žedan, punih džepova i bogatim intelektom Luka je prilično mirno vodio svoj seoski život. Ljudi nisu previše pažnje posvećivali Luki, mnoštvo ga se i bojalo i izbjegavalo ga, ali samo zato što je prosjak ili zato što su mu dugovali novac.

Ali ti, moj Luka – nastavi mali – vrijediš u svojim krpetinama više nego mnogi gospodar u selu koji ima dva jarma volova. Na prste možeš sve Jelenjane prebrojiti koje ne držiš na svojoj uzici (Šenoa, 1964: 12). Ipak, to mu nije bilo dovoljno da ostvari svoju ljubav s Marom niti da se uklopi u uobičajen način življenja.

Iste se crte na neki način nalaze i u Kozarčevoj *Teni*. Još kao mlada, a vrlo zgodna i lijepa djevojka ostaje dakle bez majke. Ostavljena na brigu i odgoj ocu, živjela je jednako kao da je prepuštena sama sebi. Nikada Tena nije bila velika radnica, štoviše, nakon majčine smrti ona i otac živjeli su prilično neuredno i zanemareno. Tenu nije zanimao posao, gospodarstvo i poljoprivreda. Jedina stvar kojoj se posvećivala i divila bila je njezina ljepota. Vrlo brzo Tena je doživjela ljubav, veliku i pravu ali nažalost nije se tada udala, što je ona ipak smatrala neuspjehom iako je govorila da je prelijepa da bi se obećala jednom muškarcu.

Pa i koja korist da čuva to divno tijelo? Tko bi je razumio, zar bi se možda bolje udala, zar joj se ne bi rugali da je valjda nitko neće? (Kozarac;1964: 344)

Nakon teškog ljubavnog kraha, Tena je krenula naprijed. Glasila je za najljepšu djevojku u selu i svi su bili zapanjeni njezinom ljepotom. Postala je toga svjesna i ona sama, te se maksimalno trudila to iskoristiti. Vrlo brzo joj se omilio novac, bogatstvo, ugled koji je zadobila druženjima u visokom društvu. Moralne vrijednosti su joj počele padati a kriteriji koji bi zadovoljili njezine ukuse su sve više rasli.

Njoj neće biti teško naći ljubavnika, ta čitavo se selo za njom obazire, ona bi mogla kojeg bi htjela (Kozarac;1964: 345).

Ona je htjela bogatstvo i raskošan život, ali potraga za istinskom ljubavlju, iako njoj tada to nije bilo jasno, bila je jača. Koliko god uživala u materijalnim stvarima, ipak je patila za pravom ljubavlju.

Onda je izgubila slasti nebeske, a sada slasti zemaljske (Kozarac, 1864: 344).

Tada počinje Tenin razvratnički život i život ljubavnice dvaju oženjenih muškaraca koji su nesebično dijelili ljubav prema istoj ljepotici. Ta opsjednutost Tenom išla je do te granice da su je primili u svoje domove kojima je Tena vladala i naređivala njihovim ženama. Prevarene supruge su se udružile kako bi napakostili Teni i učinili ju najružnijom ženom koju je selo vidjelo te ju zarazili virusom vodenih kozica. Da nije bilo toga i Tenina bezobzirno razularenog ljubovanja, možda nikada ne bi uvidjela pravu ljepotu koja dolazi iznutra. Kada ju nitko nije više htio, vratila je njezina prava ljubav, vojnik Beranek koji je također bio fizički osakaćen, odnosno, izgubio je ruku u ratu. Ranije bi to Tenu zasigurno smetalo i čak ograničavalo da podari svoju ljubav invalidu, ali shvativši pravu vrijednost ljubavi, gubitkom svoje veličanstvene vanjske

ljepote, pronašla je istinsku ljepotu duše u svom Beraneku. U analizi Kozarčevih žena Adela Milčinović (1903: 116) navodi kako bismo *Tenu* mogli nazvati „psihološkom studijom“ u kojoj je Kozarac predstavio čitav jedan niz ženskih likova i time stvorio jedan tip junakinje koja ga izdvaja od ostalih hrvatskih književnika. Kao uzrok Teninih postupaka prvenstveno navodi djetinju znatiželju, koja je na kraju ipak djetinja, te je samim time ne možemo nazvati zlom (ibid.: 135). S druge strane, kako je već rečeno, hrvatska je jednako kao i europska kultura u 19. stoljeću promovirala ženu kroz njezinu ulogu dobre supruge i nacionalno svjesne majke (Šego 2011: 141), tako da i Tena zapravo svoj društveni status može zapravo steći samo preko društveno prihvatljivih ženskih uloga (ibid. 143).

ZAKLJUČAK

U radu smo analizirali izabrana djela hrvatske književnosti 19. stoljeća. Naglasak smo stavili na problem odnosa pojedinca i društva, koji smo promatrali kroz različite odnose i kategorije. Nije teško uočiti didaktičke namjene koje su oblikovale ove književne tekstove, upravo kao i vrijednosni sustav njihovih autora, a koji je u bitnoj mjeri obilježenim onim stajalištima i uvjerenjima koja su bila karakteristična za to vremensko razdoblje. No opet čini se da ti književni tekstovi, njihovi fikcionalni svjetovi i njihovi razni likovi u određenoj mjeri odgovaraju i potrebama današnjih čitatelja. S njima se može identificirati, empatizirati i na određeni način ih čak uzeti – barem neke od njih – kao model načina života koji držimo vrijednim. U svakom slučaju, ti nam književni tekstovi s temama koje otvaraju, omogućavaju da bolje razumijemo i današnje probleme i odnose unutar društva. Iako se ti odnosi brzo mijenjaju, svoje porijeklo imaju u nekim od ključnih društvenih i kulturnih postavki koje su se oblikovale u 19. stoljeću, a koje možemo zamijetiti važećima i danas. I u tom smislu problem odnosa pojedinca i svijeta kakav je obrađen u prozi 19. stoljeća i dalje smatramo temom zanimljivom i izazovnom za proučavanje.

LITERATURA

Primarna

1. KOZARAC, Josip: *Tena*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
2. NOVAK, Vjenceslav: *Tito Dorčić*, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
3. PERKOVAC, Ivan: *Stankovačka učiteljica*, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968.
4. ŠENOA, August: *Prosjak Luka*, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962.

Sekundarna

Knjige:

1. BARAC, Antun: *Hrvatska književna kritika. Razdoblje realizma II*. Matica hrvatska, Zagreb, 1951
2. BOGIŠIĆ, Vlado; ČALE FELDMAN, Lada; DUDA, Dean; MATIČEVIĆ, Ivan: *Leksikon hrvatske književnosti, Naprijed*, Zagreb, 1998.
3. FRANGEŠ, Ivo i Milorad ŽIVANČEVIĆ: *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga. Knjiga 4. Ilirizam i realizam*. Urednici: Slavko Goldstein i dr., Liber Mladost, Zagreb, 1975
4. JELČIĆ, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997.
5. JELČIĆ, Dubravko: *August Šenoa*, Naklada Slap, Zagreb, 2006.
6. MILČINOVIĆ, Adela: *Žena u Kozarčevom radu, Domaće ognjište*, knj. III, sv. II; VI; VIII. 1902-03.
7. NEMEC, Krešimir: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1999.
8. SOLAR, Milivoj: *Granice znanosti o književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2000.
9. SOLAR, Milivoj: *Književni leksikon*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.

10. ŠICEL, Miroslav *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Knjiga II. Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005

Članci:

1. NEMEC, Krešimir (1989) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća*. U: *Forum*. Razred za suvremenu književnost jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. God. XXVIII. Br. 1–2. Zagreb, 1989
2. SABLJIĆ TOMIĆ, Helena: *Ženski likovi s prijelaza stoljeća*. U: *Dani Hvarškoga kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*. God. 27. Br. 1. 2001.
3. ŠEGO, Jasna : *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*. U: *Kroatologija*. God. 2. Br. 2., 2011.

SAŽETAK

Rad se bavi istraživanjem djela koje veže slična tema odnosno lik, život ili sudbina. Realizam je termin koji potječe iz latinskog jezika (*res* – stvar, *realis* – stvaran, predmetan). U znanosti o književnosti javlja se u više značenja: kao književnopovijesni tipološki pojam označava književni i umjetnički pravac koji nastoji stvarnost prikazati vjerno, bez strasti, objektivno i bezlično. Ribarski sin, neobično nadaren za posao svojih predaka, dječak kojemu ribe same hrle u mrežu, postaje žrtva nezdravih ambicija svojih roditelja. Bio je tip učenika koji „sve zna, a ništa ne razumije“, uspio je završiti gimnaziju i pravni studij, ali to mu nije osiguralo sreću u životu i to ne zbog toga što bi on kao ribarski sin bio nesposoban za intelektualna zvanja, nego zato što za to nije imao ni ljubavi, a ni sklonosti. Marta je devetnaestogodišnja djevojka koja se školovala za učiteljicu razredne nastave, a prvi posao dobila je u selu Stankovcu te se morala preseliti iz rodnog Zagreba. Unatoč mnogim problemima oko selidbe i smještaja, a ponajviše zbog osude roditelja i stanovnika malenog mjesta, Marta ipak pronalazi sreću u Stankovcu. Luka sve što je od života htio, bila je Mara. Želio se skrasiti sa ženom svog života, imati obitelj i gospodarstvo. Sve bi to Luka umio i napravio samo da je Mara htjela. Živio je tolike godine kao samac, prosjak, kao čovjek ostavljen od svijeta, ništa od toga nije ga dotuklo kao odbijanje voljene žene. Čak se ne bi moglo ni reći da je Luka želio zlo Mari, ili da je želio osvetu, on je samo želio biti sretan i voljen. Tena je mlada slavonska djevojka koja polako postaje najljepša u svome selu. U ranoj mladosti joj umire majka, te ona otkriva sve ljepote slobode, no prije nego što joj je majka umrla, odabrala joj je za zaručnika seoskog momka Jozu u čiju se kuću uskoro doselila. Tena ne mari za tuđe osjećaje, smatra da je bolja od drugih, jer je ljepša i da time zaslužuje sve što poželi. Njezina ljepota je jedina njezina kvaliteta, ali ona sebe smatra savršenom ženom. Nimalo ju ne dira što je ljubavnica oženjenim muškarcima jer smatra da je ona puno bolja od njihovih žena, a ne vidi da je zapravo ona ta koja je samo iskorištena zarad muških priča i hvaljenja. Ona nema granica i smišlja plan kako će živjeti s jednim a drugi će je hraniti i financirati.

Tito je oženjen, Luka nesretno zaljubljen, Marta se udaje, a Tena žena niskog morala koja ipak pronalazi pravu ljubav. Ona koja se prva ističe kao poslovno uspješna žena bila bi Marta, Tito je cijenjen ali ponajviše samo u svom selu, Luka je bojazan drugih

mještana ali ipak samo prosjak. Tena je na lošem glasu ali je i lijepa i mlada, Marta je mlada i obrazovana ali zaigrana i neozbiljna. Sve su te karakteristike zaslužne za njihov položaj u društvu koji povlači paralelu s odnosima u obitelji, poslovnom okruženju i poslovnom ali i ljubavnom uspjehu. Svi likovi koje smo upoznali i spominjali bili su jedinci. Luka i Marta su se preselili iz grada na selo, a Marta i Tena su se udale za umirovljene vojne invalide. Kod Tene i Tita možemo primijetiti niske moralne vrijednosti kod žena, ali su i Luka i Tena i Marta spoznali pravu ljubav. Svo troje likova barem jednom u životu bilo je iskreno zaljubljeno i voljelo svim srcem, samo Tito tu stranu nikada nije pokazao.

SUMMARY

This paper is based on the research of four different books with similar topics, which are character, life and destiny. Realism is the term with Latin roots (*res* – object, *realis* – real or tangible). In literature science we can find it with few different meanings: Literary Historical typological term marks literary and artistic direction which goal is to express realism as loyal, passionless, objective and faceless.

Fisherman's son called Tito, who is unusually talented for the work of his ancestors, boy who has fish themselves rush into the net, becomes the victim of his parent's unhealthy ambitions. He was the type of student who knows everything but doesn't understand anything. He was able to complete high school and law school; however, this did not bring him any happiness in his life. Not because he was incapable of intellectual pursuits as a fishing son, but because he neither had love or interest in the law itself.

Marta is a nineteen-year-old girl who graduated as a teacher. Her first teaching job that she has accepted was in the village of Stankovac, which meant she had to move from her hometown of Zagreb to the village of Stankovac. Despite all the issues in the moving process, searching for accommodation, dealing with unhappy and judgmental parents and other members of the community, Marta finds her happiness in Stankovac.

Everything that Luka wanted in his life, was Mara. He was planning on spending his life with Mara and their family on their farm. The only issue was Mara who didn't want any of it. He spent all those years by himself as a homeless man, a man abandoned by everyone. Nothing in his life hurt him as much as the rejection of the loved woman. He didn't hate Mara, nor he was looking for revenge, all he wanted was to be one loved and happy man.

Tena is one gorgeous young woman who is becoming most beautiful in her village. Early in her life, she loses her mother which gives her an opportunity to learn all the beauties of freedom. Just before her mother died, she got engaged and moved in with a man called Joza. Tena doesn't care about other people's feelings, and she truly believes that she is better than other people. Just because she is good looking, she believes she could and should get whatever she desires. Her beauty is one and

only thing she has. She believes she is perfect, and she doesn't see the real picture where she is only used as a main topic in wealthy man's bar stories. Tena doesn't know the limits; she is building a plan where she can live with one man and be financed by others.

Tito is married, Luka is heartbroken, Marta got married, and Tena, women with low moral qualities still finds her true love. The only one we can say succeeded in her life would be Marta. Tito is respected man, but only in his village. Despite the fact he is a homeless man, Luka gained some authority on the street. Tena is young and beautiful, but with bad reputation. Marta is young and educated, but frivolous.

All those characteristics can be tied to their social status, and are directly connected with their family relations, work surroundings as well as their love status. All the characters that are mentions were an only child. Luka and Marta moved from the city to the country, Marta and Tena married veterans. Three characters was truly in love at least once in their life, only Tito never showed that side.